

Соколёнок

6/2013

0+

КъяРчыкъэ

РЕСПУБЛИКАНЫ ЯШЛАР УЧУН ЭКИ АЙДА БИР ЧЫГЪАГЪАН ЖУРНАЛЫ

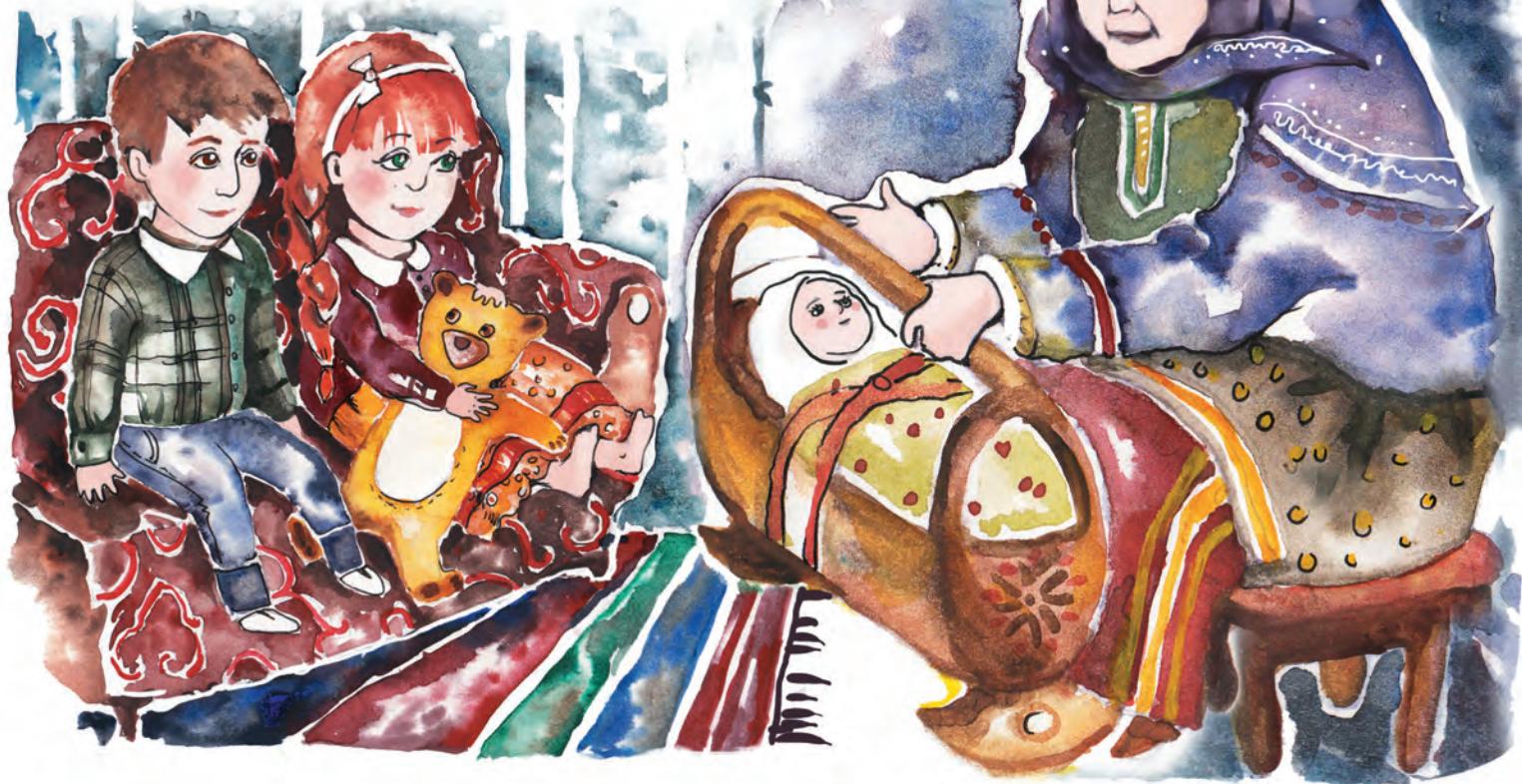

Ана тил

Изамит Асеков

Сагъа тил ким уйретди?

- Ким уйретди сагъа онча
Йымышакъ сёзлер ажайып?
- Йымышакъ сёзню гыйлегимде
Сёйлеп тургъан ажайым.
- Ярыкъ сёзню ким уйретди,
Онча олай ярыкълы?
- Анам айтды ярыкъ сёзлер,
Яшавда кёп тарыкълы.
- Къайдан гелди енгил сёзлер,
Ончакъы сен билеген?
- Енгил сёзню ел уйретди,
Гыйлегиме гелеген.
- Къысгъа сёзню ким уйретди,
Чебер айтма хатасыз?
- Къысгъа сёзню уйретгендер
Сабур сёзлю атабыз.
Къалгъан янын халкъ уйретди
Мени ана тилимни.
- Ажайып зат экен халкъны
Чебер тилден билими.

Авуум, юртум, шағырым Къапчыгъайны тарихинден

Каспий деңгизни яғъасы булан гетеген Баку-Ростов таш ёлну Шура ойзенге тюшеген кёпюрюоне ете-етмей къыблагъа багъып къараса, Сарихум ва толкъун-толкъун болуп гүнбатыш-гъа багъып созулгъан тав сыртлар гёрюоне. Ойзенни боюн тутуп къыблагъа юрюсенг, тар къысыкъытка къаршы боласан. Ону тұврасында, Айсул-Ағымат къала деген тавнұ сыртында, кёп юз йыллар алдын къумукъланы инг бырынгъы юртларыны бириси – Къапчыгъай болгъан.

Ондан сонг юрт бир нече керен бузулгъан ва бу арадагъы тавгъа ювукъда, ойзге ерлерде янгыдан къурулгъан.

1970-нчи йылда болгъан гючлю ер тербенивден сонг къапчыгъайлар бырынгъыдан берли ойзлени топурагъы болгъан Алмалыгъа гёчдюлер. Энни оланы юртуну аты – Уъчент. Уъчентде Экибулакъдан, Ахатдан гёчюп гелгенлер яшай, хозяйствогъа

буса Советлер Союзуну Игити Юсуп Ақаевны аты къоюлгъан.

«Къапчыгъай» деген ат, биревлер ёрайгъан күйде, «къысыкъ» деген сөзден гелмеге ярай. Ойзге ёравлагъа гёре буса, Къапчыгъай – «къыпчакъ юрт» демек бола.

Къапчыгъай тезги юрт эженге онда гыалиге сакълангъан бырынгъы къыпчакъ – хазар девюрдеги алаша юкъекъа сынлар булангъы къабурлар шагъатлыкъ эте. ДАССР-ни Министерлер Советини 1975-нчи йылны 15-нчи августунда къабул этилген къарапарына гёре, мундагъы къабурлар багъалы тарихи эсделик гысалана ва пачалыкъны янындан къорулуп сакълана. Мундагъы «Айсул-Ағымат къала», «Хожатав», «Забиттав» деген, XVI асрдан хабар береген, эсделиктер де бизин халкъны тарихинден сёйлейген шолай ағамиятлы ерлер.

Балмат Атаев.

Къапчыгъай

Аналаны айман кёлю,
Аталаны арслан бели,
Аривлюкню тувгъан эли,
Къапчыгъай!

Гюл-гъайранлы ахшамларым,
Гюл байламлы эртенлерим,
Элим, халкъым сезген ерим,
Къапчыгъай!

Кёп атылгъан авлакъларым,
Кёп къыдыргъан анақъларым,
Азиз жаным, къаным, барым,
Къапчыгъай!

Эсги болмас эс уятып,
Гечем, гюнюм, къайтып-къайтып,
Шыбышлайман, атынг айтып,
Къапчыгъай!
Къапчыгъай!

НАБИ ХАНМУРЗАЕВ ТУВГЪАНЛЫ 120 ЙЫЛ

КЪУМУКЪ ЖАЛҚЫНЫ ПАТЬМУЛУ ШАИРИ

Наби Ханмурзаев Буйнакский районну Тёбен Къазаныш юртунда 1893-нчюй йылда тувгъан. Ону аты ва сюйкюмлю къоччакъ келпети если наслуну арасында айрокъда генг күйде белгили.

Ону шиъруларыны хыйлылары охув китаплагъа гирген.

«Къумукъланы йыр хазнасында» бериле, олагъа алимлер илму ишлөр язалар.

Яш наслугъа билим-тарбия берив тармакъда ватандашлыкъ борчун намуслу күтегени саялы Наби Ханмурзаевге Дагъыстанны ат къазангъан учители деген гъюрметли ат берилген. Ол «Гъюрметлев белги-

си» деген орден булан савгъатлангъан.

Къумукъ ва савлай Дагъыстан поэзияны оылчевионде шаирни сатира шиърулары чеберликни оыр уългюлери гъисапда къалды. Оларда жамиятны малын талама сюегенлени бош оыктемлени, иччишилени, ишсюймеслени, зараллы адамланы якъыларыны сюйкюмсюз келпетлери яратылгъан. Наби Ханмурзаевни китапларыны атлары: «Алды кюлкю, арты гёзяш», «Уьстю кюлкю, тюбю ой», «Дагъыстан нелер гёрдю», «Йырлар ва декламациялар», «Дав йырлар». Ол «Энечи ва эмчи», «Оъч алывчулар» деген пъесалар да язгъан.

Наби Ханымурзаев

МАКЪТАПЛЫ ЁЛДАШГЪА ЭКИ СЁЗ

Талашма, ябушма, охувчу,
Опурагъынгны тозма,
Мактапны низамларын сакъла,
Гъатынгдан озма.

Вёре-вёре хуйландырма
Мактаплы ёлдашынгны,
Тыгъырыкъ гезевчюлеге,
Вёре, къошма башынгны.

Жумада бир керен кирин,
Оъсдюрме тырнакъларынгны,
Насгъа, шакъыгъа бояма
Къолларынг, бармакъларынгны.

Тёшегингден турмакъ булан
Жувун, тара башынгны,
Гъар-бир затынг гъазир этип,
Сонг ашарсан ашынгны.

Гече тез ят, эртен тез тур,
Дарсларынгны гъазир эт,
Къайнашдырмай учителни
Заманында дарсгъа ет.

Эртен уйден гелегенде,
Китапларынг унутма.
Вёре, йыртма тептерингни,
Китапны да нас тутма.

Орам булан барагъанда,
Саламат юрю ёлунгда,
Арив гъалда низамлы тут
Китапларынг къолунда.

Охув алагъожаларынг
Тас этме, сакъла гъаман,
Уйде берген дарслагъа
Къоймай къара гъар заман.

ОХУВ ЯРЫШЛАР

Гъар йыл 7-нчи сентябрде Расул Гъамзатовну атына байлавлу «Акъ турналар» деген шагъар конкурс ойттериле. Шо конкурсада Кяхулей юртнун 55-нчи мактабыны охувчулары да ортақъчылыкъ этелер.

Бу йыл 6-нчы сентябрде 50-нчи мактапда ойттерилген конкурсада охувчу яшлар оызлени гъюнерлерин, артист пагъмулугъун, чеберлигин гёrsетди.

Къумукъ тилде шиъру охуйгъан яшланы арасында 8-9 класлардан биринчи ерге 55-нчи мактапны 9-нчу класыны охувчу къзы Муталимова Женнет ес болду. 10-11-нчи класланы арасында Мамаева Юзинат уьчюнчю ерге ес болду.

Къумукъ тилге багъышлангъан олимпиадаларда, конкурсларда 55-нчи школаны охувчулары биринчи, экинчи, уьчюнчю ерлеге ес болалар. Шону исбат эте сиз суратда гёregen грамоталар.

Гележекде бары да охувчулагъа уллу уьстюнлюклер ёрамагъа сюемен.

55-нчи мактапны гъакъында хабарлай туруп охувчу яшланы янгы охув йылгъа гийген формасын эсгермей болмайман.

Президентни буйругъуна гёре 1 сентябрде 2013 йылда охувчулар бир иимик формагъа ес болма гөрек.

Охув йылны бириңчи гюнүндө 55-нчи мактабны яшлары гөрмекли, арив форма гийип гелген эдилер. Сентябрь айда Билим берив управлениесинде жыйын оytгериildi. Шо жыйында Управлениени начальниги Гуруев К.И. 55-нчи мактабны формасына оyr къыймат берген ва директору Ихласов М.Б. баракалласын билдирген.

Школаны администрациясы ата-аналаны комитетини председатели Вагабова Нурдагъа оъзюню баракалласын билдиrmеге сюе. Ол яшланы формасын гъазирлей туруп уллу иш этди.

*Казавова Саида Рашидовна,
55-нчи мактабны ана тилден дарс
береген муаллими.*

Изамит Асековну 85 йылдыгъына

...Яшав шолай: гиччиде
Гыйлек де яшгъа таман...
Сав дюнья азлыкъ этер
Оьсгенден сонг,
Бир заман...

...Шу сабиyllер учун язылгъан гыйлек ийрында – бир уллу маъна да, бир ажайып ой да ёкъму дагъы?...

...Негъакъ алимни де, негъакъ шаирни де яратып къоймагъан АЛЛАГЬУ ТААЛА – бир гёzel, рагымулу, илиякълы, ярыкъ юзлю шу АДАМДАН, шу АЛАМДАН сююнюп яшайгъан, иржайып саламлашагъан ИЗАМИТ АСЕКОВНУ яратгъан, шолай сююнчлю пагъму да берген!.. ИНШАА АЛЛАГЬ! Жаны женнетде болсун!

Яшлар булан уллугъа ажайып аламлы шиърулар, асарлар язып къюоп гетген Изамит Асековгъа бу йыл 85 йыл битеjек эди...

Алим, адабиятчы, шаир яратывчулукъ ёлун 40-50-нчи йылларда таржумачылыкъдан башлагъан. 15-ге ювукъ шиъру китаплары 1953-нчюй ийлдан тутуп басмалардан чыгъя.

Ойчуулукъ, тарбия, ватандашлыкъ, халкъара дослукъ, сююв яратывчулугъуну – муна аслу кюрчюсю, машгъурлугъу...

Изамит Асеков алим-адабиятчы гысапда халкъ поэзиясын ахтара туруп, бир-нече китап гъазирлеп чыгъаргъан.

Хыйлы чалышгъан, жыйгъан Изамитни 1981-нчи йыл гиччилер ва яшёрюмлер учун язылгъан «Гюн тувду» деген шиъру китабы ДАССР-ни С. Стальскийни атындагъы республика премиясын – савгъатын къазангъан.

ДАССР-ни илму тармагъын яратывчу деген сыйлы атны есси.

... - Тур, иним, йыргъа тынглайыкъ, - дей Изамит Асеков! Гелигиз, уланпавлар, къызгесеклер ва уллулар АЛИМ ва ШАИР Изамит Асековну эсге ала-йыкъ, ва эсде сакълайыкъ...

Шейит-Ханум.

Аминат бек ишли къыз

Изамит Асеков

Аминат бек ишли къыз,
Гъар не затгъа гынерли.
Уйде кёп къуллукъ эте
Озю гиччиден берли.

Сибир десе ажайы,
Уйнню сибирип ала.
Жув деген затны жува –
Гёрген адам къувана.

Ажайы айтмакъ булан
Орунун жыя эртен.
Булай къызлар къайда бар
Иш сюеген гертиден.

Бузавгъа сув ичире,
Ем бере улагъына.
Ажайы айтагъян зат
Тез тама къулагъына.

Дарсына да къарай къыз,
Ажайы англатгъандокъ,
Аминат къуллукълу къыз –
Ишин биле айтгъандокъ...

Гъалиге бир зат къалгъан,
Шогъар да етер бугъай;
Ажайына айтдырмай
Гъар ишин этер бугъай.

Мен ңени де боламан

Ат ерлеп де боламан,
Ат минип де боламан,
Ат болса, атны қъюп,
Машин булан доламан.
Бёрк гийип, белбав байлап,
Гёзет чыкъсам гечелер,
Гъай, леззет!
Ай ярыкъда
Акъ булатлар гёчелер!
Гёчелер яз гечелер,
Умут оырчютюп, гъейлер,
Сайки, «Артыбыз булан
Юрю сен де, гел! – дейлер. –
Юрю сен де, гел сен де,
Къошулушуп гетайик, - дей –
Биз барагъан ерлеге
Сени де элтейик», - дей.
Къарайман:
Яз гечеси,
Кёкде саркъа булатлар,
Булатлардан оырделер.
Оырчуюген оыр умутлар!

Гъей, булатлар, булатлар,
Яхши ёлгъа гетигиз!
Ёлукъғъанда ёл уистде
Досгъа салам элтигиз,
Айтыгъыз: «Гёзетде, - деп, -
Яшыллыкъда яз гече,
Иерилмеди, - дегиз, -
Тилеген булан нече.
Геземеге сюйсе де
Йыракъ элни, арекни,
Къойма болмады, - дегиз, -
Тамлакъдагы терекни,
Тувгъан ери танывлу,
Табулуп гъар гереги.
Тувгъан ерден тайышма
Къоймай, - дегиз, - юрги!»

Айтарсыз: «Ат ерлеп де,
Ат минип де бола», - деп.
Айтарсыз: «Эл-юрт булан
Бир ойда долана», - деп.

Къышыбыз гелे турд!

Загыар Акаев

Къыш

Къар ява, ява, ява,
Не гайран, таза гъава.
Тавлар, бавлар, орманлар,
Къар гийип олтургъанлар.

Яшлар къардан сюоне,
Къарагъанда кюоне;
Савлай къыш ойнар эди,
Къайтмай бир де уюоне.

Мен де къызашым алыш,
Чана салма чыгъаман.
Къар булан ойнамагъя,
Сизин де чакъыраман.

Күй Мұқъланың шығармашылық

Адаласіо № 116. Донишко Николаев. Б. Адажиев

Handwritten musical score for two voices (Soprano and Bass) and piano. The score consists of eight staves of music. The vocal parts are in common time, with the soprano in treble clef and the bass in bass clef. The piano part is in common time, with a bass clef. The key signature changes frequently, indicated by various sharps and flats. The vocal parts begin with eighth-note chords. The piano part features sustained notes and chords. There are several fermatas and grace notes. The vocal parts sing in Kazakh. The score is signed "Б. Адажиев" at the bottom right.

Мен бил-сем би-зин яш- лар,

Яш-ла-ры- дыр гю- неш- ни.

A musical score consisting of four systems of music for voice and piano. The vocal part is in soprano clef, and the piano part is in bass clef. The score includes lyrics in Russian.

System 1:

О лар кос мос гъа ба рып

System 2:

Ер ге я рыкъ оъ леш ди.

System 3:

Гюн дюр ме ни голь мен дим,

System 4:

Гюн дюр ме ни тас та рым

Гюн ии -мик я- рысь- лы- дыр

ю- рек- де- ги къаст- ла- рым.

къаст- ла- рым.

Багъавутдин Аджиев

ГЮННЮ ЙЫРЫ

Мен билсем бизин яшлар,
Яшларыңыр гюнешни.
Олар космосғы барып
Ерге ярықъ улемши.

Припев:

Гюндюр мени гюлмеллим,
Гюндюр мени тастарым
Гюн йимик ярықълыдыр
Юрекдеги къастларым.

Билемен гюнеш сюймей,
Охумайгъан яшланы.
Магъа буса гъар гюн о,
Ярықълай ёл башланы.

Припев:

Гюндюр мени гюлмеллим,
Гюндюр мени тастарым
Гюн йимик ярықълыдыр
Юрекдеги къастларым.

Гюнге къурдаш болурман,
Гюнге болурман сырдаш.
Сен де эсингни табып
Гюнге етмеге тырнаш.

Жан сыйдан тоймас

Камал Ибрагимович Абуков – Дагъыстанны халкъ язывчусу. «На посту» деген китабына Дагъыстанны С. Стальскийни атындағы пачалықъ премиясы берилди.

«Выход на магистраль» деген монографиясы буса – СССР-ни Язывчулар бирлешивюн премиясын къазангъан. Ол кёп керенлер РСФСР-ни Язывчулар бирлешивюн правлениясыны члени болуп сайлангъан. СССР йимик Россияны Язывчулар бирлешивлерини хыйлы съездлерине делегат этилинип сайлангъан.

Камал Абуков – 1938-нчи йыл 2-нчи мартда, Хасавюрт районну Чагъартар юртунда туvgъан.

Хыйлы китапланы автору, бир-нече пьесасы сағынада юрюле, критика-адабият асарлар язгъан. Дагъыстанда йимик Камал Абуков Россияда да, ондан тыш уылкелерде де белгили.

БИРДАГЪЫ Да – ДАГЪЫ Да! КАМАЛ АБУКОВГЪА АЛГЪЫШЛЫ ёРАВЛАР, КЪУТЛАВЛУ СЁЗЛЕР...

Болмаймы дагъы, бизин сююмлю язывчубуз, аявлу драматургубуз, сыйлы критик, къумукъча – танкъытчыбыз, ингдеси – гиччилер де, уллулар да оъзюне базып ва инанып сёйлеп болагъан сырдашыбыз, къурдашыбыз КАМАЛ ИБРАГЬИМОВИЧ АБУКОВГЪА муна дагъы да сююнчлю агъвалат – 75 йыл тамамланды! Янгыз огъармы дагъы о сююнчлю агъвалат, биз де сююнебиз чи! Биз де гъакъ юрекден къутлай туруп алгъышлы ёравларыбызын сырларын ачабыз.

Камал Ибрагимович! Сизге де узакъ йыллары булангъы сав-саламатлы, талайлы оымор бермекни де, къаламыгъызын къолдан салмай, сизин къавжатмай яшатмакъыны да – гёнгюлден тюшортмей – дагъы да янгы яшавну маъналарын, сырларын ачагъан, суратлайгъан хабарларыгъыз булан пье-саларыгъызын, гъар заманда йимик рагмулу ва кёмеклешеген танкъытларыгъызын, ой-пикиригизни яратывчулукъ аламыгъызын асыл чырагъын сёндюртмесин! – деп, АЛЛАГЪУ ТААЛАДАН ТИЛЕЙБИЗ!

«КЪАРЧЫГЪАЛАР!»

Камал! Бар бол!

Инсан аламын гезеп –
Инче гъислерин сезип,
Гъайран къалып,
Гъаз алыш,
Жан азыгъы азалыш
Къалмасгъа аяп эсни,
Яратывчу гъар кесни,

Чечип сырлы тююнюн –
Сююнчедей сююнюп,
Биле сыралы рагму.
Ругъландыра – ача ёл.
Яратгъандан – Оыр пагьму! –
Бар бол Камал!
Сен – бар бол!

Шейит-Ханум.

ҚАМАЛ АБУКОВ

Айшатны Къыйыны (Хабар)

Айшат детсадгъа юрюйгенде де охуп да, язып да бажара эди. Шо саялы ону алты йылышында школагъа салгъянлар. Салса салсын, къызъяшны языв тетрадларында гъар гюн хаталар табула башлады. Хаталар дегенде де, тынч сёзлерде йиберилген, ачыкъдан ачыкъ хаталар.

Бир де-эки де ёлгъа йибери тургъан учительница Зарипат Батыровна ахырда чыдамады ва Айшатгъа айып этди:

- Дарсларда гъайынг ёкъ, дайм башгъа, школадан тышдагъы затланы гъакъында ойлашасан бугъай. Сонг да – айтма да эрши зат – дайм эснеп турасан. Авзунга жибинлер гирип чыгъып айлана, уясына йимик...

Яшлар кюледи. Айшат къызарды, ону кирпиклери ойнап-ойнап йиберди.

- Гёзлерингни де кёп окъалайсан, бир де башгъа тюгюлсен кухняда согъян туврайгъандан... Мен чи билмеймен сагъа не амал этежекни...

Бир жумадан завуч къатын да, Айшатны досканы алдында да къатдырып, насиғыят бере башлады:

- Сизин ағылюге бары махлукъ сукълана. Атанг заводда инженер, Москва да охуп гелген. Ананг да оyr билимли экономист. Уланкъардашларынг дёртгө-бешге охуй, спортсменлер... Биргине-бир сен барсан макъталгъян ағылоню абурун ерге уруп турагъян. «Айып-илыкъ», «абурун ерге уруп» деген сёзлени завуч къычырып, ташдырып ва, бийик табанлы туфлилерин полгъа къагъып, сонг да не буса да бир чирик затны эзегенде йимик аягъын ишып-ишып айтды.

Айшатны сепкүл яякъларында гёзьяшлар йыртыллады.

- Гы айт, не хыяллынг бар?

Айшат бирден партасына барып портфелин алды ва елдей болуп класдан чыгъып гетди...

Экинчи гюн Айшат школагъа гелмеди. Зарипат Батыровна да, завуч да Айшатны ата-анасын чакъырмагъа токътшады.

Чакъырма да чакъырдылар.

Үйде ата-анасы урушмай, айыпламай оъзю булан лакъыр этгенде, Айшат сырын чечди.

- Языв дарс школада ахырынчы дарс. Шо заман буса биз детсадда юхлай эдик... Школада буса звонокну артындан звонок...

Айшат ата-анасы оъзарасында школалы ёлбашчыларына языв дарсланы алгъя салып, йырлав, сурат, физкультура йимик къужурлу дарсланы артгъя тебермекни таклиф этежек болду.

Айшат энни школагъа сююне туруп бара:

- Охувлар чы бир янгыз да къыйын болмагъан экен, - деп кавлана.

ДАГЫСТАН ХАЛКЪЛАРЫНЫ АДАБИЯТЫНДАН

КЪАЛАМ – КЪЫЛЫЧДАН ИТТИ

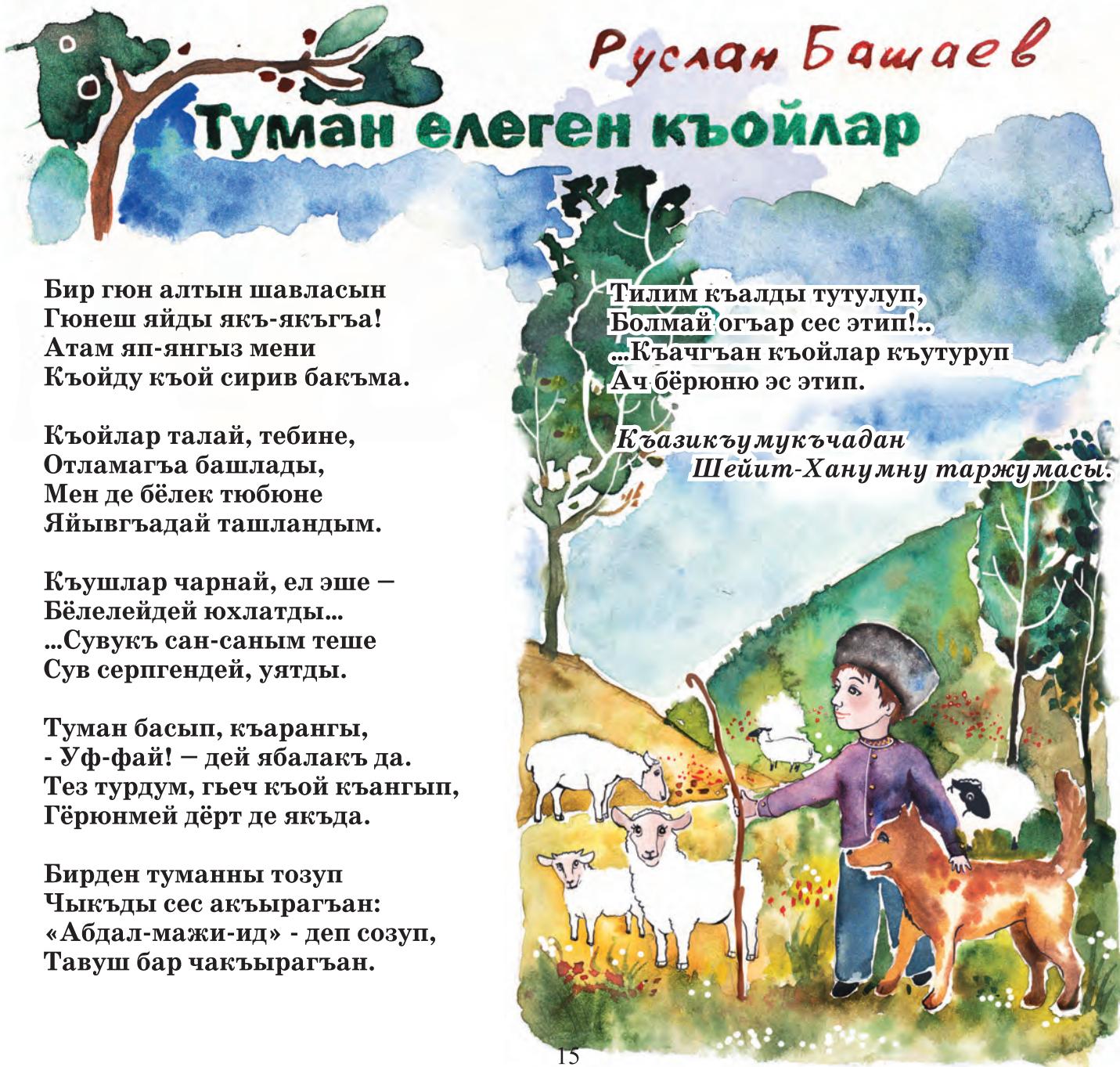
...Гертилей де, къаламы да, оъзю де къылычдан итти хасиятлы ва илиякълы къазикъумукълу, белгили ва пагъмулу язывчу да, шаир де, таржумачы да РУСЛАН БАШАЕВИЕ 60 йыл тамамлана!

Ону бир хыйлы китаплары басмадан чыкъгъан. Ол уллуга йимик яшлар учун да яза.

Руслан Башаев Дагъыстанны да, Россияны да маданиятыны ат къазан-гъан чалышывчусу.

Биз Русланны оъзюне де, оъзгелеге де оътесиз агъамиятлы ва сююнчлю 60 йыллыкъ байрамы булан гъакъ юрекден къутлайбыз! Ингдеси – САВЛУКЪ ёрайбыз!

«Къарчыгъа».

Панту абайны арпа авлагъы

Бёлек тюпде бёдене –
Беш балалы,
Бешиси де бир йимик –
Ала-къулалы,
Анасы нечик айыра
Бир-бириңден оланы?!
Гъарисини гёзлерине багъа анасы,
Белгили гъар анагъа – оъз баласы.

Пи-и-ин пирит, пинппирит,
Къонгуравлары занглы Панту абайны.
Ти-и-ллурив, тиллурив ит,
Къол урувлары англы Панту абайны.

Беш балалы бёдене –
Гъаман долана,
Авузлары ачылып къалгъан оланы!
Беш тамакъны бир ана –
Нечик тойдурма бола?
Пантуңу авлагъындан
Арпалар чёплеп ала.

Пи-и-ин пирит, пинппирит,
Къонгуравлары занглы Панту абайны.
Ти-и-ллурив, тиллурив ит,
Къол урувлары англы Панту абайны.

Гёр! Шавлалы топлардай,
Дёгерей гёк отлардан
Бёденени артындан –
Беш баласы!
Гъали нечик оланы
Юхлатажакъ анасы?
Къанат тюпге гъай этип яшырап,
Къанатлары гъайлекъдир беш де яшына.

Пи-и-ин пирит, пинппирит,
Къонгуравлары занглы Панту абайны.
Ти-и-ллурив, тиллурив ит,
Къол урувлары англы Панту абайны.

Бётекели ятывда – беш юрек ура!
Бешиси де уяда – айт, нечик тур?
Эришедир чокъушуп, бир-бириң тартып,
Анасын къарсалатып.
Ёкъ! Ёкъ, олар ярашып, арив яшайлар,
Бешиси де – беш алтын пентге ошайлар!

Пи-и-ин пирит, пинппирит,
Къонгуравлары занглы Панту абайны.
Ти-и-ллурив, тиллурив ит,
Къол урувлары англы Панту абайны.

*Къазикъумукъчадан Шейит-Ханумны
таржумасы.*

КЪАНАТЛЫ ПАГЬМУЛАР

БЮЛБЮЛ ТАВУШЛАУ КЪЫЗ

Къарабудагъентли Ажей Къазакъмурзаева таза сёйлемеге башлагъанча да, йырламагъа уйренген десек, къопдурув болмас деп эсибизге геле. Неге тюгюл, йыр айтывгъа бакъгъан сюов ону къаркъарасына гъайлек чагъындан тутуп, озю тувгъан, тарбияланагъан пагьмулу йыравланы агълюсюнде синген.

Ажейни атасы – Магъамматгъажи Къазакъмурзаев. Ол савлай республиканы йыр саниятына оз заманында аслам къошумун этген, Дагъыстаннын ат къазангъан артисти Агъай Къаплановну къызыны уланы.

Ажейни атасыны йыр айтмагъа пагьмусу яш йылларындан берли янгыз юртлуларына тюгюл, айлана якълагъа да малим болгъан. Ажейни оъзюнден уллу уч де къызардаши да йырлай. Къызардашланы лап гиччиси де оъзбашына къолуна къашыкъ тутгъанчагъа, микрофонну алгъан дейлер. Оланы арасындан барыбызгъа да белгили Альбина чы оъзюню къонгуруув тавушу булан кёпден берли тынглавчуланы сюювюн къазангъан. Демек, беш де къызардаш тюрлю макъамланы, йырланы дюнъясына агълюсюнде гиччицен берли татынгъан.

Ажей Къазакъмурзаева бугюнлерде Къарабудагъент юртдагъы эки номерли орта школада 8-нчи класда охуй. Ол оъзюню тенглилеринден яхши йыр айтагъаны йимик, билим алышва да оланы кёбюсюнден къалышмай охуй. Биринчи класдан тутуп, ону алагъан къыйматлары дёртлер, бешлер. Ажейге йырлав дарсланы юрютеген муаллими Тоту Насурова шо гъакъда айта туруп:

- Къазакъмурзаевлени къызларына йыр айтмагъа пагьму тувумдан геле буса ярай. Бизин охутув ожакъда билим алыш чыкъгъан къызардашлары йимик, Ажей де тюрлю макъамлагъа гёре гъар къайсы темагъа да язылгъан йырланы айтып бажара. Кёбюсю согъув алатларда ойнай. Сагынада къаравчулардан тартынмайллы, оъзюн герти артист йимик тута. Школада, ондан тышда район оълчевюнде оътгерилеген байрам чарапарда барысында да ортакъчылыкъ эте. (Къызардашланы лап гиччиси де тап шолай болажагъына да бир де шеклик этмеймен). Гележекде Ажей, яш пагьмуланы арасында юрюлеген район ва республика конкурсларда устьюнлюклеге ес болуп, бизин барыбызны да кёп керенлер сююндюрежегине де инанаман. Ондан къайры да, ол охувун да, тарбиясын да оъзгелеге уылгю этип гёrsетмеге ярап даражадагъы яхши къыз, - дей бизин булангъы лакъырлашывунда.

Ажей Къазакъмурзаева бизге айтагъангъа гёре, оъзю сагынагъа йыр айтмагъа къаравчуланы алдына ол кёп сюоп чыгъя. Школада юрюлеген дарслардан йырлав дарсны айрыча ушата буса да, оланы барысындан да яхши къыйматлар алыш охумагъа къаст эте. оъзю школаны янгыз лап яхши къыйматлар булан битдирмеге де умут да эте. Йыр айтыв оъмюрлюк касбусу болмаса да, гъар заманда да йырлажагъын ташдырып айта.

Биз де огъар юрегине тутгъан бары да муратларына, олай да янгы яратывчулукъ устьюнлюклеге етишмекни ёрайбыз.

Насрулла Байболатов.

Суратда: Ажей Къазакъмурзаева сагынада йырлайгъан вакъти.

Къарааш жалкъарыбызни адабияттыңдан

Ишсюймес

Бугюн де юхучу яш
Юхлап тура баягъы.
Уянсын, деп, балжибин
Тигип гетди аягъын.

Гъоя сала ишсюймес,
Юхусу къацды къайда!
Бал этмейген жибинден
Уянса да, не пайда?..

Шавкъат
Галиев
(ТАТАР ШАИР)

Кимдир
йылайгъан?

Оътеген яшлар токътап,
Языгъы чыгъып сорай:
- Кимдир мунча йылайгъан,
Къыйыны болма ярай?

Шолай ким йылайгъаны
Бираздан болду мекен:
Гиччи Рашиитни башын
Атасы юлюй экен...

Къумукъагъа гёчюрген
Вагъит АТАЕВ.

АТА-АНАЛАНЫ САГЫФАСЫ

Фаъида

(Фаъида – пайдалы маълумат, Абусупиян Акаевни «Пайхаммарны ёлу булан» деген китабындан)

Фаъида. Бизин жагыиллер китап къарамагъа уйренген түгюллөр. Китапгъа бир къарап чыкъмакъ таман деп гъисап эте буса ярай. Китапгъа бир керен къарап чыкъмакъ булан, гъеч гиши алим болгъаны ёкъ. Китапгъа чола тийген сайын къарап, бир гиши бир зат сораса, шол китапда бар буса – «бар» деп, ёкъ буса – «ёкъ» деп айтып билеген күйде такрат этмеге герек. Шолай билсе, шол заман иш башгъача бола.

Китапны башындан башлап бир ягъадан къарамагъа герек. Ортадан къараса, маънасы билинмейген сёзлер алъякъда баян этилген бола.

Фаъида. Гиши гъайванлықъдан чыкъмакъ – учь башгъа керен болур. Аввалгъынчысы, гъайван болуп къалмай, инсан болмакъ булан болур. Экинчиси, жагыил болуп къалмай, алим болмакъ болур булан. Учюнчюсю – «гъикмат», «гъайъат», «жагърапия», «таварих» деп дёрт илму бар – шоланы билмек болур.

Шолай болгъан сонг, шо дёрт де илмуну билмеген алим – инсанлықъны учюнчю даражасына чыкъмагъан бола.

*алим – мунда: билимли, маърипатлы болмакъ деген маънада.

*гъикмат – физика, гъайъат – астрономия, жагърапия – география.

*таварих – история.

Ажамчадан гёчюрген Гъасан Оразаев.

БИР ХАБАР

Адамны гъакъылы кёп болгъан сайын сёзю аз бола. Гъакъылы аз болгъан сайын, сёзю кёп бола. Тарыкъсыз сёз, гъар нени де гъакъында болса да, яхшы тюгюл. Амма инг яманы – эки гиши бир тарыкъсыз затны уьстюндөн эришмекдир.

Масалда гелгенге гёре, эки гиши бир ойзенни ягъасында олтуруп болгъанлар. Буланы оyr ягъында бир тюлкю сувдан атылып чыгъып гетген. Сонг буланы бириси бирисине: «Шол тюлкюню къуйругъу сувгъа тийип гетди, сен гъисап этдингми?» - деген. Ол бириси: «Этдим, тиймеге аз къалды, амма тиймеди», - деген.

Сонг шондан, бу – «тииди», ол – «тиймеди», деп давлашып, ахыр талгъынча тёбелешгенлер. Сонг, гъар нечик буса да, буланы бир халкъ гелип айрып къойгъанлар. Булар экиси де башгъя-башгъя юртлу болгъан экенлер. Аны саялыш, он йыл тамам бири-бирин гёрмей къалгъанлар.

Он биринчи йыл дегенде, дагъы да бир юртну орамында къаршы болгъанлар. Ол заман булар, бири-бири булан уй агълюлерине ерли сорашгъан сонг, бириси бирисине: «баягъы да авлия болуп тарыкъсыз тебелешгенибиз эсингде бармы? Ол къан явгъур тюлкюню къуйругъу да сувгъа тийген болгъан экен», - деген.

Ол бириси: «Тийме чи тиймеген эди хари!» - деген.

Шондан дагъы да «тииди!», «тиймеди!» болуп гетген. Ахыр бирдагъы керен къызыл къан болгъунча тёбелешгенлер.

(Абусупиян Акаевни 1915-нчи йыл Темирханшурада басмадан чыкъгъан китабындан. Ажам язывдан гъалиги язывгъа гёчюрюп онгаргъан – Гъасан Оразаев. («Дагъир-Зугъра», Темирханшурा, 1915. 24. б.).

Къышда тереклөгө этилөген къуллукълар

Эгер гюзде терек тюплер къазымай къалгъан буса, къар ва балчыкъ ёкъ гюнлерде оланы къазмагъа тюше.

Яшлар, тереклени бутакъларына тергевлю къарагъыз. Балики, оларда гюзде ерге тюшмей къалгъан бюрюшген япыракъланы эс этерсиз. Шоланы ичлеринде зиянлы жанланы уялары бола. Шо уяларда буса зиянлы жанланы хуртлары, йымырткъалары къышны сувугъундан ва къушлардан яшына. Шо уяланы, тереклени бутакъларын сындырмай, жыйып яллатмагъа герек.

Къышда терек тюплерде къар тёбелер этмекни кёп ағамияты бар. Жыйылгъан къарны заман заман таптай турса яхши.

Къышда сувлу къарлар явгъанда тереклени бутакълары иеле. Олар сынагъан гезиклер де бола. Шо саялы тереклени аста чайкъап яда узун къурух булан бутакъларын аста-аста тербетип, къарны тёгюгюз.

Тереклени боюндагъы къургъан къабукъланы къырып (бутакълагъа зарал этмейген күйде) тайдырса яхши. Неге тюгюл шолай къабукъланы арасында зиянлы увакъ жанлар яшына.

Бавда къыймагъа тюшеген тереклер бар буса, февраль айны ахырларына таба къаламлар алыш, дымлы къайыргъа басдырып, подвалгъа яда печ ягъымайгъан уйге салышп къоюгъуз. Къаламлар салынгъан къайыр къуруп къалмасын деп, чакъ-чакъда тергей турса яхши.

Батыргишиев Абакар,
Учитель, биолог.

РУС ХАЛҚЫ ЁММАГЫ

ТЮЛКЮ ВА КЪЫРТАВУКЪ

Къыртавукъ бир терекни бутагъина къонуп тура болгъан. Тюлкю, терекге ювукъ гелип, бурай дей:

- Нечиксен, къыртавукъ? Не этип турасан, юугъум? Яхшымысан, аявлу къурдашым? Эсен-аманмысан, сырдашым. Тавушунгну эшитгенде, ойтюп гетмеге болмай, сени гёрейим, кюонгню, гъалынгны билейим деп гелген эдим.

- Баракалла, баракалла! Мени ахтаргъанынг учун кёп савбол! – дей къыртавукъ.

Тюлкю, сайки, къыртавукъну тавушун мекенли эшитмейген болуп:

- Гы? Не дайсен? Англамадым сен айтгъан затны. Тюш дагъы, юугъум къыртавукъ, шо терекни бутагъындан, - деп тилем. – Яшыл отларда къыдырып айланайыкъ, аявлу къурдашым. Лакъыр этейик. Сен не деп айтагъанны эшитмеймен чи.

- Мени яшыл отлагъа тюшмеге кююм ёкъ, - дей къыртавукъ. – Бизге къушлагъа, ерде къыдырып айланмагъа къоркъунчлу.

- Менден сама да къоркъмаймысан? – деп сорай тюлкю.

- Сенден къоркъмасам да, озге къыр жанлардан къоркъаман, - дей къыртавукъ.

- Къоркъма, юугъум къыртавукъ. Бир де къоркъмагъа тарыкъ тюгюл, аявлу къурдашым. Гъали бары да ерде паражат яшав болмагъа герек деп буйрукъ чыкъгъан. Энни къыр жанлар бир-бирине тиймейлер.

- Не яхшыдыр хари, - дей къыртавукъ.

- Гъона итлер чабып геле бурай бағыпп. Алдынгъы күйде болгъан буса сагъа гъали къачмагъа тюшежек эди. Энни къоркъмагъа зат ёкъ.

Итлени хабары чыкъгъандокъ тюлкю тез-тез къачмагъа онгарыла.

- Я, не иш бар? – дей къыртавукъ.

- Янгы буйрукъ чыкъгъан чы, итлер сагъа тиймес.

- Ким биле хари оланы! – дей тюлкю. – Балики, итлер буйрукъну гъакъында эшитмегендир.

Шолай да айтып, тюлкю къачып ёкъ болуп гете.

Къумукъ тилге гёчюрген

П. Абдуллаева.

СИЗ БИЛЕМИСИЗ?

Торгъа тюшген

Япониялы балыкъчылар 15 кило гелеген акъырап туттъан.

Гъали болгъунча балыкъчылар бу- лай уллу акъырапны гёргенлер.

Уллу къуйругъу булангъы хораз

Японияда лап уллу къуйругъу булангъы хо- раз ёлугъа. Ону къуйругъуну узунлугъу дёрт-беш метр бола. Шо хоразланы арасында къуйругъуну узунлугъу он метрге етишегени де бар.

Олай хоразланы бийик тар уяда сакълай. Ола- ны къанатларын жувмагъа, тазалап турмагъа та- рыкъ бола. Хораз оъзю бу ишни этип болмай.

Хоразны алыш къыдырма чыгъагъанда ону къуйругъун гётерип юрюмеге тюше.

Бир-бир оъсюмлюклер табиатда болажъ альшынывланы билдири. Шолай оъсюмлюклени арасында «пачаланы примуласы» деп айтылагъан чечек бар. Ол Индонезияда оъсе. Ону сырзы булавай: ер тербенгинче бир нече сагъат алда чечек ача. Ерли адамлар, оъсюмлюк чечек ачгъанны гёрюп, заманында башгъя ерге таялар.

* * *

Вена шагъарны циркинде гиччи ат бар. Ол дюньяда лап да гиччи ат гъисап- лана. Атны авурлугъу 10 кило, бийиклиги буса 60 сантиметр бар.

* * *

Мадагаскар атавда «уллун нарт» деген терек оъсе. Ерли адамлар оғъар «эмек-терек» дей. Шо терекге «агъачлыкъыны анасы» деп де айталар. Терек- ни бийиклиги 20 метр, базыкълыгъы 50 метр бар. ону къувушуна бир мингге ювукъ къуш сыйя. Шо къувушда бир нече машингэ гараж этме де бола.

Шарип Альбериев

Къыш Эртени

Эртенге дёрге якъ
Агъарып къалгъан.
Тереклер ап-акъ
Чалмалар чалгъан.

Кежидей акъ къар
Къувлуй тамаша.
Къаrasанг огъар,
Гёзюнг къамаша.

Гюн чыкъгъан кёпден,
Сюзюлген гъава.
Сайки – бил, кёкден
Акъчалар ява.

Шаршав яйгъандай,
Авлакъ акъ, ёл акъ.
Жувуп чайгъандай,
Ёкъ кёкде ёлакъ.

Саркъып оърден тик,
Къуш къанат яза,
Яш юрек йимик
Бары зат таза!

АЛАМНЫ АЛАМАТ АЗЛЕТЛЕРИ!

Шеййт-Ханум

2. Айгумова Амина, 5 йыл.

3. Карина, 2 йыл.

АЛТЫН КЪУМЛАРЫ КЪУМУКЪЫНУ

Бу – уланпав,
Бу – къызызъяшлар
Алтын къумлары къумукъыну –
Тангалагъа хытан ташлар,
Оырнеклери негетли!
Оысерлер ягълы, къуллукълу,
Оырлюклеге чалт етип,
Табулар дос-ювукъыга.
Къаршы боран, сувукъыга.
Ёяр элден тунглукъыну –
Серпип гюнню кюлтесин,
Элни янгырта башлар
Гъариси – оyzден если,
Бу – уланпав,
Бу – къызызъяшлар
Зор гележекни есси!

1. Темишев Басир, 2 йыл.

ДОСЛАНЫ МАСХАРАЛЫ САЛАМЛАРЫ

БОЛГАРИЯ

- Яшым, къарайман, сен дарсларынгны этеген кюйнү унутуп да битгенге ошайсан. Нете, сени башынг ёкъму?

- Неге болмай мени башым! Воротагъа топну башым булан уруп гийиремен чи!

ВЕНГРИЯ

- Яхари, къызыым, историядан бу гезик де «эки» алгъанмысан?

- Мама, шогъар мен айыплы тюгюлмен. Учительница магъа гъар заман мен тувгъунча болгъан затланы сорай.

РУМЫНИЯ

- Бизден Африка ариде ерлешгенми, Ай ариде ерлешгенми?

- Африка!

- Олай нечик бола?

- Нечик болагъандыр, биз Айны къарап гёрюп болабыз, Африканы буса къарап гёрюп болмайбыз.

ГДР

- Бугюн мен школада «дёрт» алдым!

- Къайсы предметден?

- Дёрт предметни бир-бирине къошгъанда...

СОКОЛЕНOK № 6 / 2013

Иллюстрированный детский журнал.
Издается один раз в два месяца.

Учредитель:
Правительство Республики Дагестан

Журнал зарегистрирован Федеральной службой по надзору в сфере связи и массовых коммуникаций.

Регистр. номер ПИ№ТУ5-0020 от 21 мая 2009г.

Издается с января 1980 г.

Главный редактор
М. Ахмедов

Редколлегия:
Ш.Алишева (ред. выпуск)
П.Абдуллаева
А.Абдуллатипов
С.Алиев
Т.Зургалова (отв. секретарь)

Худ. редактор З.Даганов
Тех.редактор Т.Лузина
Художник А. Джабраилова
Художник обложки О. Алиев

Сдано в набор 25.10.2013г.
Подписано в печать 16.12.2013г.
Уч.изд.л. 3,74.
Ус. печ.л. 2,79.
Формат 60x84 1/8.
Тираж 1130 экз.
Заказ № 455.

ГУП Республиканская газетно - журнальная типография
г.Махачкала, пр. Петра I, 61.

Государственное бюджетное учреждение
Республики Дагестан «Редакция
республиканских литературных журналов
“Соколенок” и “Литературный Дагестан.”
367025, г. Махачкала, ул. Даниялова, 55.

Кумыкский язык.
Индексы: на полугодие - 73904,
на год - 63339.